

xksifk&czkã.k ds ÑnUr fØ;k in % ,d v/;u

MkWo ' ;kenso vk;Z

Sanskrit Lecturer, Govt Senior Secondary School Marodhi Jattan, Haryana, India
Ph.D. from Kurukshetra University, Kurukshetra, Haryana, India

izLrkouk % ÑnUr

laLÑr Hkk"kk ds fØ;k:iksa dks nks oxks± esa foHkDr fd;k tkrk gSA fr³~Ur fØ;k:i rFkk ÑnUr fØ;k:iA ;s nksuksa izdkj ds fØ;k:i nks lkFkZd bdkb;ksa ds ;ksx ls fu"iUu gksrs gSaA buesa izFke bdkbZ dks /kkqrq rFkk nwljh bdkbZ dks izR;; fr³~ vFkok Ñr~ dgrs gSA ftu fØ;k:iksa ds iz;ksx esa /kkqrq ls fr³~ izR;; vkrs gSa mUgSa fr³~Ur rFkk ftuesa /kkqrq ds ckn Ñr~ izR;; vkrs gSa fr³~ izR;; vkrs gSa mUgSa fr³~Ur rFkk ftuesa /kkqrq ds ckn Ñr~ izR;; vkrs gSa mUgSa ÑnUr dgrs gSaA budk iz;ksx dky] fyax] opu rFkk okP; ds vuqlkj gksrk gS] ;s fo'ks"k.k ds :i esa Hkh iz;qDr fd, tk ldrs gSa(rc bUgSa /kkqrq fo'ks"k.k dgrs gSaA tc ;s laKk ds lkFk iz;qDr gksrs gSa rks os /kkqrq laKk dgykrs gSaA ÑnUr fØ;k:kinksa dks fuEuoxks± esa foHkDr fd;k tk ldrk gSA

- 1- Hkwrdfyd
- 2- orZeku dkfyd ;k rkRdfyd
- 3- Hkfo";r~ dkfyd ;k fo;/FkZd
- 4- HkkokFkZd ;k fØ;kFkZd
- 5- iwoZdkfyd

bu fofHkUu ÑnUr fØ;k:iksa dks ge Li"V :i ls bl izdkj fuEu :i esa ns[k ldrs gSa

Hkwrdfyd ÑnUr fØ;k :iksa dk ifjp;

lkek; Hkwrdfyd ds cks/k ds fy, ^Dr* rFkk Drorq izR;;ksa dk iz;ksx fd;k tkrk gSA laLÑr dh lHkh /kkqrqvksa ls lkekU; Hkwrdfyd dks izdV djus ds fy, deZ rFkk HkkookP; esa ^Dr* izR;; dk iz;ksx gksrk gSA xR;FkZd] vdeZd f'y"k~] 'kh³~] LFkk] vkl] ol~] tu] jkg~] t` bu /kkqrqvksa ds lkFk dUkkZ esa Dr izR;; gSA¹ ldeZd /kkqrqvksa ls vkfn deZ fØ;k;jEHk {k.k esa Hkh dUkkZ esa ^Dr* izR;; dk iz;ksx gksrk gSA² ;Fkk l% xzkea xre%] rsu xre~A izÑr% dVZ nsonUk%] izÑr% dV% nsonUksu] izÑra nsonUksuA lk xrk] dya xre~] Nk=k% xrk% vkfn esa Hkh ;gh izo`fUk ikbZ tkrh gSA ror~ izR;; dk iz;ksx dsoy dUkkZ esa gh gksrk gSA

;Fkk l xroku~] vkrZoku~ xks-czk-1@1@39@14] l%&ifBroku~] lk xrorh] lk ifBrorh] dqya ifBror~A

xksifk czkã.k eas feyus okys Hkwrdfyd ÑnUr fØ;k:i

xksifk czkã.k esa ykSfdd rFkk oSfnd :i esa& fofHkUu :iksa esa Dr izR;; iz;qDr gqvks gS ftlds dqN mnkgj.k ge fuEu :i ls ns[k ldrs gSaA 1- Dr izR;;kUr :i cgqla];d mnkgj.kksa esa Dr izR;; ¼la;kstd b ds lkFk ;k mlds fcuk gh½ vufrizpqj :i esa /kkqrq ls lh/ks gh u izR;; yxus ls curk gSA u dsoy vfoNr ¼vluk|Ur½ /kkqrqvksa ls vkrk gSA ;g mu /kkqrqvksa ls

- yxrk gS] ftuds vUr esa ;k rks nh?kZ vp~ vkrk gS ;k n~A³ ;Fkk fHkn~ /kkrq dks Dr izR;; gksus ij fHkUu%⁴] fHkUuk xks-czk- 2-2-5-8 rFkk EyS dks Eyku%⁵] o`.kk% xks-czk- 1-2-19-21] laLQku% xks-czk- 2-4-9-10 fofNUua vkfn
- 2- u'~ lekl rFkk milxZ iwoZd Hkh bls mnkgj.k feyrs gSa ;Fkk& vfofPNUua xks-czk- 1-1-34-7
- 3- tc Dr ds r dks V gks tkrk gS ;Fkk& √b"~ /kkrq ls Dr izR;; gksus ij r dks V gks tkrk gS& b"Ve~⁶ rFkk ;g milxZ iwoZd vkus ij Hkh bls r dks V gks tkrk gS ;Fkk vfHk"Vk% xks-czk- 2-1-20-12A
- 4- tc /kkrq ds lkFk r izR;; ls iwoZ b dk iz;ksx gksrk gS& b& r ;g izR;; mu cgqr lh /kkrqvksa ls vkrk gS ftuds vUr esa u dsoy la;qDr gy~ jgrs gSa ;k ,sls vla;qDr gy~ jgrs gsa ftudk r ds lkFk la;ksx dfBu gksrk gSA vfiq lkekU; gy~ Hkh gksrs gSa ;FkkA xqf.kr⁷] pfjr xks- czk- 2-2-5-7] dqfirk xks-czk-A ;g milxks± vFkkZr~ nks&nks milxZ iwoZd Hkh iz;ksx esa vkrk gSA ;Fkk izkØhfM+r%⁸ vH;oTofyre~ xks-czk- 1-3-11-6-
- 5- dqN iz;ksx ,sls Hkh gSa tc Dr /kkrq ls lh/ks lai`Dr dj fn;k tkrk rks mldh izo`fÜk vius nqcZy :i esa izdV gksus dh gks tkrh gS rFkk oks ,d milxZ ,oa nks&nks milxks± ds lkFk Hkh iz;ksx esa vkrs gSaA ;Fkk& Hkhrk%⁹] Hkwr%] ;qDr% xks-czk- 2-6-4-5- ,dksilxhZ& voklre~¹⁰] viklre~] vfHkP;qr% xks-czk- 2-2-12-10- } ;ksilxhZ& lesrkS¹¹] vH;qfnr% xks-czk- 2-6-11-10] i;qZisrkfu xk-czk- 1-5-10-2-
- 6- tc Dr ds lkFk /kkrq dk vp~ nh?kZ gks tkrk gS ;Fkk& vfHkØkUre~A¹²
- 7- u'~ lekl iwoZd ,dksilxhZ vlaLÑr% xks-czk- 1-5-24-6A dsoy u'~ lekl iwoZd& vÑr%¹³] mfnrk xks-czk- 2-2-23-6 A
- 8- lEizlkj.k ;qDr Dr dk iz;ksx op~ dks & mDre~ xks-czk- 1-1-9-4] x`ghrk% xks-czk- 1-1-31-9] b"Ve~ 2-1-22-10 √;t~ dks Dr gksus ijA
- 9- uke /kkrq ds lkFk Dr iz;ksx ;Fkk & ueflrk%¹⁴
- 10- dfri; vuUr /kkrqvksa esa vu~ dks vk gks tkrk gSA ;Fkk jou~ &* jokr] tu~&tkre~ xks-czk- 2@6@7@17 ;g milxZ iwoZd Hkh iz;qDr gksrk gS& izKkre~ xks-czk- 2-6-15-2 rFkk u'~ lekl ,oa milxZ iwoZd & ;Fkk& viztkr% xks-czk- 2-1-17-16-
- 11- bZdkjUr /kkrq ds lkFk Dr iz;qDr gksus ij bZdkj yksi ds lkFk iz;qDr gksrk gSA u'~

- lekl ,oa milxZ iwoZd& ;Fkk& vizeÜk% xks-czk- 2-2-5-7 la;Ükk xks-czk- 2-2-7-1 vkfnA
- 12- lu~ izR;; ;qDr eu~ /kkrq dk r izR;; iz;ksx ;Fkk& ehekaflr% xks-czk- 2-3-11-7 ifftghf"kZrk xks-czk- 1-3-19-17-

- 13- vk dks b ;Fkk √LFkk dks fLFkr% xks-czk- 2-3-11-17] fuj~ milxZ iwoZd vk dks b vkus ij Hkh r ds lFk iz;qDr gksrk gS& fufeZr% xks-czk- 1-4-14-3 mr~ milxZ iwoZd mfRFkre~ 1-2-4-16- u~ lekl ,oa milxZiwoZd&vifjfer% xks-czk- 2-1-7-7 } ;ksilxhZ ¼fofufeZr%½& xks-czk- 2-2-5-20
 - 14- tc g~ dks x~ rFkk r dks /k gks tkrk gS& ;Fkk ng~ dks nX/k% xks-czk- 1-2-21-20 :i gksrk gSA
 - 15- vk³~ milxZ iwoZd r dks /k rFkk Hk~ dks c~ ;Fkk& vkjC/k% xks-czk- 1-2-21-20
 - 16- tc r dks B gks tkrk gS u~ lekl iwoZd ;Fkk& u~\$fj"~ & Dr& vfj"B%¹⁵A
 - 17- /kk /kkq ds r izR;; gksus ij fo milxZ iwoZd /kk dks fg ;Fkk& fofgr% xks-czk- 2-6-8-29A
 - 18- rhu rhu milxks± ds lFk Dr iz;ksx& milekfrk%A¹⁶
- bl izdkj gesa xksiFk czkã.k ds ÑnUrksa esa DrkUr :iksa esa cgqr lh fofHkUurk,; ns[kus dks feyrh gSA

orZekudkyd ÑnUr fØ;k; kinksa dk ifjp;
 orZeku dky ds cks/k ds fy, vr~] vku] eku¹⁷ rFkk ol~ izR;;ksa dk iz;ksx gksrk gSA vr~ izR;; dk iz;ksx ijLeSinh /kkqvksa ds lFk gksrk gS ;Fkk& iBr~ iBu~] xPNr~&xPNu~A eku ;k vku izR;;ksa dk iz;ksx vkReusinh /kkqvksa ds lFk gksrk gSA ;Fkk ,/keku] orZeku] rneku] pksj;ek.k vkfnA Kkuo/kZd fon~] /kkq ls ol~ izR;; gksrk gSA √fon~ & ol~& fon~ol~] fon~& vr fonr~& fonu~A ijUrq fØ;kin ds :i esa bldk iz;ksx ugha feyrk gSA

- xksiFk czkã.k esa feyus okys 'kr` ,oa 'kkup~ ÑnUr fØ;k;i**
- 1- /kkq ls lh/kk 'kr` iz;ksx& ;Fkk& pju~¹⁸] tiu~ xks-czk- 1-2-7-12 vkfn iz;ksx i;kZlr ek=k esa iz;qDr gq, gSaA
 - 2- u~ lekl ,oa milxZ iwoZd 'kr` izR;;& vuokuUr%¹⁹] vugZu~] xks-czk- 2-6-6-7] vu'uUr% xks-czk- 1-3-12-14 vkfn lekl ;qDr iz;ksx vYiek=k esa gh feyrs gSaA
 - 3- /kkq ls f.kp~ izR;; lfgr 'kr` izR;;&Nkn;u~& xks-czk- 1-5-24-19 rFkk fuikrukr~ uqeHkko dk :i Hkh izklr gksrk gS ;Fkk& vke;r% xks-czk- 1-2-19-17
 - 4- fodj.k ;qDr 'kr` dk iz;ksx & v'kuk;rh²⁰] b";Ur xks-czk- 1-2-4-14] dqokZ.kk% xks-czk- 2-2-11-1] vkfn fodj.k ;qDr izR;; i;kZlr ek=k esa miyC/k gksrk gSaA
 - 5- ewy /kkq ds vkns'k :i ds lFk 'kr` izR;; .k

- ;Fkk& b.k~ /kkq dks ;.kkns'k gksdj ;u~ rFkk nko~ dks iz;PNu~ xks-czk- ----- vkfnA
- 6- lu~ izR;; ;qDr 'kr` L=hfy³~x esa & fiiklUrh%A²¹
- 7- lu~ izR;; ;qDr 'kr` iqfYy³~x & ft?kkalUr% xks-czk- 2-6-14-36] bZllu~ xks-czk- 1-5-23-24-
- 8- vfoHkfDr iz;ksx ;Fkk& iBr~] tur~& xks-czk- 1-1-8-9 vkfnA
- 9- L=hfy³~x esa milxZ ,oa fodj.k rFkk uqekxe ds lFk& izfrfr"BUrh% xks-czk- 2-3-2-7 rFkk ÑnUr fo'ks"~k.k ds :i esa Hkh iz;ksx feyrs gSa ;Fkk& vfHkr`";Urh% xks-czk- 2-3-1-2-
- 10- ;³~yqd ;qDr 'kr` dk iz;ksx ,dksilxhZ & vfHke`Z'kUr%²² xks-czk- 2-6-2-16-

'kkup~
 1- lh/kk /kkq ls 'kkup~ izR;;& ;Fkk& fofj"kk.kk%A vkfn :i i;kZlr :i esa feyrs gSaA
 2- uqekxe ls ;qDr 'kkup~ izR;; ds :i vYiek=k esa iz;qDr gq, gSa ;Fkk& Ñ.okuk%²³ xks-czk- 1-2-8-8

- 3- u'~ lekl ;qDr ,oa milxZ iwoZd 'kkup~ ds iz;ksx ;Fkk& vIURojek.kk%²⁴ vkfnA
 - 4- Hokfnx.k dh /kkrq ls 'u~ fodj.k ds lkFk 'kkup~ izR;;& izØE;ek.ke~ xks-czk-1-3-11-5] rkl;ekue~ xks-czk- 2-2-6-9 vkfn ewy x.k ls fHkUu fodj.k ;qDr iz;qDr gq, gSaA
 - 5- vnkfnx.k dh /kkrq ds lkFk 'u~ fodj.k ds iz;ksx Hkh feyrs gSa ;Fkk nqáekue~ xks-czk-& 1-3-11-4
 - 6- } ;ksilxhZ ds lkFk eqdkxe lfgr 'kkup~ iz;ksx Hkh feyrs gSa fdUrq vYiek=k esa gh blds iz;ksx miyC/k gksrs gSa ;Fkk ,dksilxhZ vfHkiyk;ekue~ xks-czk- 1-2-4-17] vH;oTokY;ekue~²⁵ xks-czk- 1-3-11-6-
 - 7- eqdkxe ds lkFk f.kp~ izR;; ;qDr /kkrq ls 'kkup~& tk;eku% xks-czk- 1-2-2-1] dkj;ek.ke~ xks-czk- 1-1-14-4
 - 8- /kkrq ds fodj.k ;qDr 'kkup~ iz;ksx Hkh feyrs gSaA ;Fkk&eU;eku% xks-czk- 1-2-2-12
 - 9- luUr izR;; ;qDr /kkrq ls 'kkup~ izR;; ;Fkk& frrh"KZek.kk%²⁶] vkfjlllek.k%] fl' {kek.k% 2-2-1-10
 - 10- rhu rhu milxks± ls ;qDr /kkrq ds lkFk 'kkup~ izR;; ds iz;ksx Hkh feyrs gSa& miO;k;PNeku%²⁷ vkfnA
 - 11- u'~ lekl rFkk rhu rhu milxks± ;qDr /kkrq ls 'kkup~ izR;; ds iz;ksx Hkh feyrs gSa vuqiO;k;PNeku% vkfnA
 - 12- 'kkup~ ds vku ds vk dks bZ gks tkrk gS ;Fkk& vklhu% xks-czk- 1-5-5-28 vkfnA :i feyrs gSaA
 - 13- vf/k milxZ iwoZd f.kp~ izR;; iwoZd 'kkup~ :i& v/kh;ku% xks-czk- 1-1-9-2 rFkk } ;ksilxhZ :i Hkh iz;qDr gq, gSa& nqj/kh;ku% xks-czk- 1-1-31-14 vkfnA
- bl rjg ls 'kr` ,oa 'kkup~ :i fofHkUurk ysdj xksiFk czkã.k esa iz;qDr gq, gSaA

Dolq ÑnUr fØ;kin

lkH;kl&Dolq izR;;;kUr :i nqcZy ¼ij&vladqfpr vFkok mi/kkyksijfgr½ izÑfr ls curk gS ftlds lkFk lh/ks gh ^okl* ;g izR;;; yxk fn;k tkrk gSA oSfnd iz;ksxksa esa blds yxHkx ¼50½ ipkl :i gh feyrs gSa] fdUrq xksiFk czkã.k esa bldk ,d gh :i feyrk gS ;Fkk& 'kqJqokal%²⁸A

Hkfo";r~ dkfyd ÑnUr fØ;kinksa dk ifjp;

Hkfo";r~ dky esa L;r~²⁹] L;eku bu izR;;;ksa dk iz;ksx fd;k tkrk gSA L;r~ izR;;; dk iz;ksx ijEiSinh /kkrqvksa ds lkFk rFkk L;eku izR;;; dk iz;ksx vkReusinh /kkrqvksa ds lkFk gksrk gS tSls& Hkw&Hkfo";r rFkk Ñ ls dfj";ek.kA bl izdkj ds iz;ksx xksiFk czkã.k esa vYiek=k esa gh iz;qDr gq, gSaA

xksiFkczkã.k esa izklr Hkfo";r~ dkfyd ÑnUr fØ;kin

Hkfo";r~ dkfyd izR;;;ksa esa 'kr` ls iwoZ y`V lEcU/kh ^L;* iz;qDr gksrk gS 'ks"k fu;e orZekudkfyd gh gSaA

1- vfl";u~³⁰ xks-czk- 1-2-5-1] pfj";u~ 1-2-5-1] nhf{k";ek.kk% xks-czk-1-4-6-10 Hkks{;ek.k%³¹] ;{;ek.k% xks-czk- 1-2-2-4-1] izlzlL;u~ xks-czk- 2-2-18-2] bu iz;ksxksa esa dsoy Hkks{;ek.k% √Hkqt~ ijLeSinh gksus ij Hkh 'kkup~ ;qDr iz;ksx esa vk;k gSA 'ks"k mi;qZDr fu;ekuqlkj gh gSaA Hkfo";r~ dkfyd ; izR;;; ;qDr :i xksiFk czkã.k esa ,d gh ckj Hkw /kkrq ds lkFk iz;qDr gqvk gS HkO;e~³²A

deZokP; rFkk HkkookP; fo;/FkZd] ÑnUr fØ;k;i

deZokP; rFkk HkkookP; fo;/FkZd izR;;;ksa esa vuh;] rO; rFkk ; izR;;; vkrs gSaA buds mnkgj.k bl izdkj gS& ;Fkk vuh;] pyuh;] xeuh;] rO;& psrO;] dÜkZO; ;& ps;e~] ts;e~] okP;e~

vkfnA ;s izR;; Hkko ;k deZ esa gh gksrs gSa] vr% deZizR;; esa deZ ds vuqlkj fy³~x rFkk opu ls ;qDr gksrs gSa ;Fkk eukstsu fo|ky;% xeuH;%] ifBrO;%] xUrO;%] xE;%A Hkko esa izR;; dk iz;ksx gksus ij lnSo uaiql d fy³~x ,dopu dk iz;ksx gksrk gSA ;Fkk& rsu xeuH;e~ xUrO;e~ vkfnA ;s ÑnUr fØ;k,i ukeinksa ds leku fy³~x la;kokph gksrh gSaA xksiFk czkã.k esa bl ds i;kZlr mnkgj.k feyrs gSaA

xksiFk czkã.k esa feyus okys deZ&HkkookP; fo;FkZd ÑnUr fØ;k;i

mi;qZDr dFkukuqlkj ;s ÑnUr fØ;k,i L=hfy³~x] iqfYy³~x] uiqaldfy³~x izR;; ;qDr& dYif;rO;k³³ rFkk fcuk f.kp~& osfnrO;k] gksrO;k xks-czk-2-2-10-2A iqfYy³~x esa& ifj/kkuh; xks-czk-2-3-21-1] 'kaLrO;%³⁴ gksrO;%] ikrO;% xks-czk-1-2-28-2A uiqald esa& izsf"krO;e~³⁵] dÜkZO;e~ gksrO;e~] vknrZO;e~] xks-czk-1-1-25-14 rFkk vuh;vfHkpj.kh;e~ xks-czk-2-5-6-1 vkg~ouh;e~ 1-3-11-18 vkjEHk.kh;e~A

HkkokFkZd ;k fØ;kFkZd ÑnUr fØ;k;i

laLÑr Hkk"kk esa fØ;kFkZd fØ;k ds cks/k ds fy, rqe] izR;; dk iz;ksx gksrk gSA rqe~ izR;;;kur :i vO;; gksrk gS(vr% vU; ÑnUrks dk Hkkj;fr fy³~x rFkk opu ds dkj.k ifjofrZr ugha gksrkA rqe~ izR;; dk iz;ksx gksus ij /kkqr dk Loj izk;% xq.k esa ifjofrZr gks tkrk gS ;Fkk& Ñ& dUkqZe~] Hkw&Hkforqe~] ft&tsre~ bl izR;; dk iz;ksx xksiFkczkã.k esa vyi ek=k esa gh gqvk gSA

xksiFkczkã.k esa feyusokys HkkokFkZd ;k fØ;kFkZd ÑnUr fØ;k;i

- 1- xkslrqe~ xks-czk- 1-2-18-3³⁶
- 2- f.kp~ izR;; ds lkFk & tuf;rqe~] xks-czk- 1-3-13-25
- 3- ,d lkFk rhu rhu milxks± ;qDr :i & vkUooSrqe~³⁷] xks-czk- 2-2-8-5 vk³~] vuq] vo \$√b.k~ \$ rqu~ vkfnA

iwoZdkfyd fØ;kFkZd ÑnUr fØ;k:iksa dk ifjp;

iwoZdkfyd fØ;k ds cks/k ds fy, Rok] ; rFkk ve~ izR;;;ksa dk iz;ksx fd;k tkrk gS tjk; ij dÜkkZ ,d fØ;k ds ckn nwljh fØ;k dks djrk gS rc iwoZ fØ;k ds cks/k ds fy, Rok ;k ; izR;;;ksa dk iz;ksx gksrk gSA³⁸ vFkZ dh n`f"V ls nksuksa izR;;; leku gSaA vUrj dsoy bruk gh gS fd Rok izR;;; milxZ jfgr&/kkqr ds lkFk iz;qDr gksrk gS] rFkk ; ¼Y;i~½ izR;;; dk iz;ksx milxZ lfgr lekl okyh /kkqr ds lkFk gksrk³⁹ gSA ;Fkk& xe~& xRok]

vxe; o vkxR;] ri~& rIRok rFkk larl; vkfnA vl~ izR;;; dk xksiFk czkã.k esa iz;ksx ugha gqvk gSA

xksiFkczkã.k esa feyus okys iwoZdkfyd fØ;kFkZd ÑnUr fØ;k:i

- xksiFk czkã.k esa mi;qZDr fu;ekuqlkj rFkk fu;efo#) vU; fofHkUu :iksa ds lkFk DRok o Y;i~ ds :i iz;qDr gq, gSa ;Fkk&
- 1- lh/kk /kkqr ls DRok izR;;;&xRok⁴⁰] rIRok xks-czk- 1-2-16-1] ÑRok& 1-1-14-3
- 2- f.kp~ izR;; ds lkFk DRok iz;ksx& n'kZf;Rok] xef;Rok] dYif;Rok & 2-3-10-1
- 3- b DRok ds lkFk iz;qDr & ifBRok] tfiRok xks-czk- 1-3-9-17
- 4- le~ milxZ iwoZd DRok iz;ksx & laÑRok & xks-czk- 2-5-6-2
- 5- u'~ lekl ;qDr DRok iz;ksx & vÑRok⁴¹& xks-czk- 2-1-17-13
- 6- fLo"V~ ,oa fga iwoZd DRok & fgaÑR;k] fLo"VÑRok xks-czk- 2-4-4-7

- 7- f.kp~ ;qDr /kkrq ds iqdkxe ds lkFk DRok& Jif;Rok & xks-czk- 1-3-23-2
- 8- lEizlkj.k iz;ksx DRok & √op~ & mDRok xks-czk- 1-1-28-5] √;t~ & b"V~ok xks-czk- 2-5-8-2
- 9- g dks < DRok iz;ksx & √:g~ :<~ok xks-czk- 1-4-20-12 fdUrq ;gh Y;i~ esa vo#á xks-czk- 1-1-39-3 :i curk gSA
- 10- lekl f.kp~ ,oa milxZ ;qDr DRok iz;ksx&vuhjf;Rok⁴² xks-czk- 1-1-33-5

Y;i~ iz;ksx Hkh fofHkUu :iksa esa iz;qDr gqvk gS ;Fkk&

- 1- ,dksilxhZ /kkrq ls DRok dks Y;i~& laLÑR;] v/khR;] izkl; xks-czk- 1-2-18-12
- 2- } ;ksilxhZ /kkrq ls DRok dks Y;i~ & vfHkizØE; 1-2-4-16] milax`á 1-1-32-17
- 3- =~;ksilxhZ /kkrq ls DRok dks Y;i~ & milek/kk;⁴³ 1-3-13-7
- 4- u´~ lekl ;qDr ,dksilxhZ DRok dks Y;i~ & vuqisR; 1-4-14-1] vleh{; 1-1-28-1
- 5- fuikru ls bdkj yksi ;qDr ,dksilxhZ & i;kZ;e~ & xks-czk- 2-5-1-8
- 6- f.kp~ izR;;kUr ,dksilxhZ DRok dks Y;i~ & vfHk/kk;Z & xks-czk- 1-3-23-2
- 7- ukein ;qDr /kkrq ds DRok dks Y;i~ & ueLÑR;⁴⁴ 2-2-4-12-] fgaÑR; 2-3-9-16
- 8- milxZ iwoZd Y;i~ dks rqdkxe& vukn`R;& 2-1-11-4] vkgqR;&1-2-21-9] vfHknzqR;& 2-6-13-4
- 9- milxZ iwoZd iqdkxe ;qDr Y;i~ & izfr"Bkl;] 1-3-13-16] laLFkkl; vkfnA
- 10- uqe~ yqd~ milxZ iwoZd /kkrq ds DRok dks Y;i~ & fueZF; & 1-3-13-22
- 11- le~ ,oa vuq milxZ iwoZd /kkrq dks lEizlkj.k ;qDr Y;i~ & leql; & 1-5-22-2] vuwP;
- 12- ;³~ ds lkFk Y;i~ iz;ksx & nhnk;⁴⁵& xks-czk- 2-6-5-1
- 13- bfnr~ /kkrq dks izR;; esa uqe~ iz;ksx & fpr% vuqfopUR; 1-1-30-4 ef= dks vfHkeU=~;A

D;i~ iz;ksx

D;i~ izR;; dk iz;ksx Hkh djds vFkZ esa iz;qDr gqvk gS ;Fkk] o"kV~ÑR;%] vofN]⁴⁶ xks-czk- 2-6-10-16 dkVdj ds vFkZ esa iz;qDr gqvk gSA

milagkj

bl izdkj ÑnUr fØ;kinksa dk foospu djrs gq, ge ns[krs gSa fd xksiFk czkã.k esa ÑnUr fØ;k :i fofHkUu :iksa esa iz;qDr gq, gSaA xksiFk&czkã.k esa lkekU; izpyu ls gVdj tks

fØ;kin iz;qDr gq, gSa& muesa =~;ksilxhZ] lu~ izR;;kUr] ;³~ izR;;kUr rFkk fHkUufodj.k ;qDr /kkrq ls Hkwrdkfyd] orZekudkyd rFkk Hkfo";r~ dkyd o fo;FkZd ,oa Hkkoh HkkokFkZd vkSj& iwoZdkfyd izR;;ksa dk iz;ksx fu;ekfn cU/kuksa ls eqDr gSA iwoZdkfyd izR;;ksa esa milxZ ;qDr /kkrq ls ;Fkk DRok dks Y;i~ izR;; dk fo/kku fd;k tkrk gS& fdUrq xksiFk czkã.k esa blds viokn ns[kus dks feyrs gSa(rFkk&rhu rhu milxks± dk iz;ksx Hkh cgqr txgksa ij gqvk gSA blh izdkj lu~ izR;; ;qDr /kkrq ls ÑnUr :i i;kZlr ek=k esa miyC/k gksrs gSaa fdUrq ;³~ izR;; ;qDr ÑnUr vR;Yi ek=k esa iz;qDr gq, gSaA /kkrq ls fHkUu fodj.k ;qDr ÑnUr :i ns[kus esa vkrs gSaA bl izdkj ge dg ldrs gSa fd xksiFkczkã.k esa ÑnUr fØ;k:i fofHkUurk ds lkFk iz;qDr gq, gSa tks fd mldh ekSfydrk dks iznf"kZr djrs gSaA

lanHkZ

- 1- xR;FkkZdeZdf'y"kh³~LFkklol
tu#gth;~;ZfrH;'p% ik- 3-4-72
- 2- vkfn deZf.k Dr% dÜKZfj p ikf.kfu v"Vk;/k;h
3-4-71
- 3- jnkH;ka fu"Bkrks u% iwoZL; p n% ik-v- 8-
2-42
- 4- fNnzks fg ;Kks fHkUu b"kksnf/kfoZlzoFr%
xks-czk- 2-2-5-2
- 5- rs gkspq% & nsok Eykuks;a
firke;ks-Hkw% xks-czk- 2*4-12-2
- 6- ljlS'NUnksfHkfj"Va Hkofr% xks-czk- 2-6-
11-17
- 7- rrks vU;= xqf.kr% % xks-czk- 2-3-7-5
- 8- v/kkl;s"ik izkØhfM+r% 'yksd izR;fHkonfrA
% xks-czk- 1-1-12-6
- 9- rs nsok Hkhrk vklu~ % 1-1-23-2
- 10-rLeknsrkfHkL=;eoklra Hkofr % xks-czk- 2-
2-20-15
- 11-rn~ ;Fkk izo`ÜkL;kUrks lesrkS L;kkrke~%
2-1-19-3
- 12-ra psnfHkizØkUrefHkiyk;ekue~ % 1-2-4-
17
- 13-xzgSgZfofHkZ'p ÑrkÑr'p ;twaf"ik
Hkkeka'prqjks ogfUrA % xks-czk- 1-5-24-6
- 14-rs g ueflrk% drkZjefrl tUrhr& xks-czk- 2-2-
18-3
- 15-r`rh; lous g ;KLRofj"Bks cfy"V%
izruqes"ikka ;Ka gfu";ke bfrA % xks-czk- 2-
6-6-22
- 16-;L; lk;eXu; milekfgrk% L;q%-----A xks-
czk- 1-3-13-2
- 17-yV% 'kr`kkupkoizFkeklekukf/kdj.ks% ik-v-
3-2-124
- 18-JeknU;= ifjorZeku'pju~ oklhuks ;fn ok
LoiUufiA xks-czk- 1-5-5-28
- 19-rLeknuokuUrks ;tfUr izk.kkuka lUrR;S %
xks-czk- 2-3-7-7-
- 20-rnq rFkk u dq;kZn~ miu';fr g okx'kuk;rh%
xks-czk- 2-6-16-5
- 21-;= g rLrRiztk v'kuk;Urh% fiiklUrh% la#)k
fLFkrk vklu~A xks-czk- 2-5-10-9
- 22-rkU;so rnfHkee`Z'kUrks
;UR;H;kjHkek.kk%A xks-czk- 2-6-2-16
- 23-myo`d{kqZrj{kq% 'ok ojkqfYofVcczqdk%
liZna"V²u~ laguqÑ.okuk%A xks-cks- 1-2-
8-8-
- 24-;) ok bna iwoZ;ks%
lou;ksjlaRojek.kk'pjfUrA xks-czk- 2-4-10-4
- 25-fda nsoR;eH;oTokY;ekue~\ xks-czk- 1-3-
11-6
- 26-vuqljku~ g oS nsok vUua lsfjps Hkwrsu
Hkwrsu ft?kkalUrfLrrh"zZek.kk%A xks-

- czk- 2-6-14-36
- 27-rn~ ok ,rnkRek nso;tua ;nqiR;k;PNekuks
okuqiO;k;PNekuks ok 'kjhjef/olfr& xks-czk-
1-2-14-31
- 28-rnfHk"qk.ofUr czkã.kk%
'kqJqokalks-uwpkuk%A xks-czk- 1-3-19-
21
- 29-L;rkLh y`yqVks % ik-v- 3-1-33
- 30-tuest; g oS ikjhfk{krks e`x;kapfj";u~
galkH;kefl";u~ mikorLFk bfrA xks-czk- 1-2-
5-1
- 31-rn~ ;Fkk Hkks{;ek.kks ,o izFkeekpke;sni
mifj"Vkn~A xks-czk- 1-2-9-21
- 32-ifjfera Hkwre~] vifjfera HkO;e~ & xks-czk-
2-5-3-10
- 33-nsofo`k% dYif;rO;k bR;kgq% xks-czk- 2-3-
10-1
- 34-l e;/e;k okpk 'kaLrO; & xks-czk- 22-3-22-2
- 35-rLekn`XesH; ,o izsf"krO;e~ & xks-czk- 2-6-
10-8
- 36-;su uks :is.k Hkwf;"BZ Nkn;fl ;su 'k{;fl
xkslrqfefrA xks-czk- 1-2-18-3
- 37-rs nsok vlq;kZfuekYyksdku~
ukUooSrq~/k`".kqou~ & xks-czk- 2-8-5
- 38-leku dÜk`Zd;ks% iwoZdkys% ik-v- 3-4-21
- 39-lekls;u`~iwosZDRoks Y;i~ & ik-v- 3-1-37
- 40-vá ,o rnUra xRokFkkRekua foi;ZL;rs &
xks-czk- 2-4-10-16
- 41-;nÑRokxz;.ka uoL;k'uh;kn~ nsokuka
Hkkxa izfrDy`lre|kr~ & xks-czk- 2-1-17-13
- 42-l ojeo`.khr& u ekeuhjf;Rok czkã.kk czã
ons;q% xks-czk- 1-1-23-5
- 43-v/k izkr;ZFkkLFkkueXuhuqilek/kk; ;Fkkiqja
tqgw;kr~& xks-czk- 1-3-13-7
- 44-|koki`fFkohH;keso ueLÑR;kfLeYyksds
izfrfr"Bfr izfrfr"Bfr& xks-czk- 2-2-4-12
- 45-l m ,"k izârks.'kkUrks nhnk; & xks-czk- 2-
3-5-1
- 46-"kM~fHkjso inS%
"k"BegjokluqoUR;ofN|soSrng;Zr~ llree~ &
xks-czk- 2-6-10-16